

Shutterstock

רוסיה בסוריה – ארוכה הדרך לניצחון

אייל זיסר

מעורבותה הצבאית של רוסיה במלחמת האזרחים בסוריה, החל מספטמבר 2015, הביאה למיטוט מחנה המורדים במשטר הסורי והבטיחה את המשך שלטונו של בשאר אל-אסד במדינה. מעורבות זו חיזקה בטווח הקצר את מעמדה האזורי והבינלאומי של רוסיה, ועוררה במוסקבה תקווה כי יעלה בידה לקצור פירות כלכליים ומדיניים מהישגיה בסוריה.

אלא שבחלוף החודשים והשנים התברר לרוסים כי הניצחון הצבאי שהשיגו היה ניצחון חסר, שכן לא עלה בידיהם להשיב את הביטחון והיציבות לסוריה ולהניע תהליך של שיקום מוסדות המדינה, המשק והכלכלה. בהיעדרו של אופק מדיני לפתרון המשבר בסוריה מוצאת עצמה מוסקבה הולכת ושוקעת בסבך של יריבויות מקומיות בתוככי סוריה, אך גם בסבך של יריבויות אזוריות שהתעוררו בצל המלחמה במדינה זו. סבך זה הופך בהדרגה לבעיה רוסית ומוסקבה נותרת ללא פתרון בהישג יד. מעבר לכל זה, נכזבה תקוותה של רוסיה למנף מול ארצות הברית את הישגיה בסוריה לצורך קידום אינטרסים רוסיים באזורים אחרים ברחבי העולם.

מכל זה עולה כי המעורבות הרוסית בסוריה, שנראתה בתחילת הדרך כמכת מחץ משכנעת ליריביה ולאויביה של מוסקבה, הפכה בהדרגה למקור של אי־נוחות אסטרטגית בעבור הרוסים. עוד עולה כי יידרשו זמן, משאבים ומאמצים מרובים עד שיוכלו ליהנות מפירות הישגיהם הצבאיים במדינה זו.

מילות מפתח: רוסיה, סוריה, ארצות הברית, ישראל, מלחמת האזרחים בסוריה

מבוא

מעורבותה של רוסיה במלחמת האזרחים בסוריה, החל מספטמבר 2015, הביאה להכרעה צבאית בשדות הקרב. שימוש חסר מעצורים בכוח צבאי, לרוב אווירי, תוך הסתייעות במשמרות המהפכה של איראן ובמיליציות שיעיות שאותן הביאו עימם האיראנים אל אדמת סוריה, הוביל למיטוט קבוצות המורדים השונות שלחמו במשטר הסורי והבטיח את המשך שלטונו של בשאר אל-אסד במדינה.

הישגה זה של מוסקבה השיב לה לכאורה את מעמדה במזרח התיכון, שאותו איבדה בעקבות קריסת ברית המועצות לפני שלושה עשורים. דומה כי היה בו גם כדי להפוך את ולדימיר פוטין לאיש החזק בסוריה ואולי אף מעבר לה. קור הרוח, הנחישות, ויש גם שיאמרו הברוטליות שהפגין הנשיא הרוסי בדרכו להשיג את מטרותיו בסוריה עמדו בניגוד גמור לחוסר העניין, חוסר ההחלטיות ואולי אף החולשה שהפגינו הממשלים האמריקאיים לאורך העשור האחרון בכל האמור בטיפול בשאלה הסורית, כמו גם בשאלות מזרח-תיכוניות אחרות שעל הפרק.

בהיעדר אופק מדיני לפתרון המשבר בסוריה, מוסקבה מוצאת עצמה הולכת ושוקעת בסבך של יריבויות מקומיות בתוככי סוריה, אך גם בסבך של יריבויות אזוריות שהתעוררו בצל המלחמה במדינה זו.

אלא שבחלוף החודשים והשנים התברר לרוסים כי הניצחון הצבאי שהשיגו בשדות הקרב בסוריה היה ניצחון חסר, כי הרי השגת רגיעה והשבת הביטחון והיציבות לכל רחבי המדינה; התנעת תהליך שיקום של מוסדותיה; התנעת תהליך של שיקום הכלכלה הסורית והבטחת שובה של המדינה כחברה בקהילה הבינלאומית – מטרות אלו כולן נותרו מעבר להישג ידם של הרוסים. אלו נאלצו לפיכך להמשיך ואף להעמיק את נוכחותם הצבאית בסוריה ואת מעורבותם המדינית, הביטחונית והכלכלית בענייניה של מדינה זו.

זאת ועוד, למוסקבה גם התברר כי לשם קידום שאיפותיה ומטרותיה בסוריה היא זקוקה לרצונם הטוב של השחקנים האזוריים הפועלים בזירה זו דוגמת טורקיה, ישראל, איראן ומדינות המפרץ. אלא שכל אלו רחוקים מלגלות התלהבות מנוכחותם של הרוסים במדינה זו. אפילו טהראן, שותפתה של רוסיה למהלך הכרעת מחנה המורדים בסוריה, רואה במוסקבה מתחרה על השגת עמדת השפעה ואף שליטה במדינה. הרוסים גם נזקקים למשאבים כספיים שאינם מצויים ברשותם, והשגתם

מותנית למרבה האירוניה בהתגייסות ובסיוע מצידן של מדינות המערב ובראשן ארצות הברית, ואף מצד מדינות המפרץ.

בהיעדר אופק מדיני לפתרון המשבר בסוריה, מוסקבה מוצאת עצמה הולכת ושוקעת בסבך של יריבויות מקומיות בתוככי סוריה, אך גם בסבך של יריבויות אזוריות שהתעוררו בצל המלחמה במדינה זו – דוגמת היריבות שבין ישראל לבין איראן או בין הכורדים לבין הטורקים. סבך זה הופך בהדרגה לבעיה רוסית, ומוסקבה נותרת ללא פתרון בהישג יד.

מעבר לכל זה, נכזבה תקוותה של רוסיה למנף מול ארצות הברית את הישגיה בסוריה לצורך קידום אינטרסים מדיניים וביטחוניים רוסיים באזורים אחרים ברחבי העולם. לרוסים התברר כי לוויינגטון אין כל עניין לנהל עימות דיאלוג של ממש, לא כל שכן להגיע עימם לעסקה בשאלה הסורית. במקום זאת הוסיפה ווויינגטון לנקוט מהלכים חד-צדדיים ולעיתים בלתי צפויים על אדמת סוריה ובעצם בכל רחבי המזרח התיכון, תוך העמדתם של הרוסים בפני עובדות מוגמרות. למרבה ההפתעה, בכל פעם שהדבר קרה נרתעו הרוסים לאחור ומנעו מכל עימות עימה.

מכל זה עולה כי המעורבות הרוסית בסוריה, שנראתה בתחילת הדרך כמכת מחץ משכנעת ליריביה ולאויביה של מוסקבה בסוריה ומחוצה לה, וכצעד חשוב ואף הכרחי בדרך לביסוס מעמדה כמעצמה אזורית מובילה – מעורבות זו הפכה בהדרגה למקור של אי-נוחות אסטרטגית בעבור הרוסים, המטילה צל על ההישגים הצבאיים והמדיניים בעלי המשמעות שהשיגו במדינה זו.

רוסיה ומלחמת האזרחים בסוריה

במלחמת האזרחים העקובה מדם שהתנהלה בסוריה לאורך העשור האחרון נפלה הכרעה. מחנה המורדים שביקש להפיל את משטרו של בשאר אל-אסד הובס בקרב. המורדים או מה שנותר מהם – אותן קבוצות של חמושים, חלקן סלפיות-ג'האדיות – עודם שולטים במחוז אידליב בצפונה של סוריה, אך זאת הודות לחסות ולהגנה שמעניקה להם טורקיה. הכורדים מצידם כוננו בחסות אמריקאית אוטונומיה במרחבים הכורדיים בצפון מזרח המדינה, הגם שספק אם יש לה תוחלת קיומית לאורך זמן (זיסר, 2020; עג'מי, 2013).

לעומת יריביו מקיים המשטר הסורי שליטה, גם אם חלקית ולא מלאה, במרבית שטחה של המדינה. הוא שולט במרכזים העירוניים הגדולים, בצירי התנועה ובמעברי הגבול. הוא מתקשה עם זאת להשליט את מרותו ולקיים משילות במרחבי הכפר והפריפריה שבהם

כפי שהגדיר זאת בשעתו ולדימיר פוטין, על מוסקבה לשוב ולכבוש לעצמה עמדות השפעה במזרח התיכון ("פוטין רוצה להקים 'ברית מועצות' חדשה", 2011). הזירה הסורית העניקה לכאורה הזדמנות שכזו לרוסים.

מעורבותה של רוסיה בסוריה

מעורבותה הצבאית הישירה של מוסקבה בסוריה החלה בספטמבר 2015, שעה שנדמה היה כי הכף במלחמה נוטה לצד המורדים, וכי ימיו של בשאר על כס השלטון ספורים. האיראנים, וליתר דיוק מפקד כוח קודס קאסם סולימאני, הם שלחצו על הרוסים להתערב במלחמה בסוריה. המגעים בין שתי המדינות החלו עוד באביב 2015, לאחר שהאיראנים הזהירו את מוסקבה כי הצבא הסורי הולך ונחלש, וקיימת סכנה כי משטרו של בשאר יקרוס. בעקבות זאת קיבל נשיא רוסיה ולדימיר פוטין החלטה להתערב צבאית במלחמה בסוריה, בתיאום ותוך שיתוף פעולה עם איראן (אל-ספיר, 2015).

בדיעבד ובחוכמה שלאחר מעשה, היו במוסקבה שטענו כי רוסיה הייתה מיטיבה לעשות אילו התערבה במלחמה כבר בשנת 2011, ובכך היה עולה בידה להכניע את המרד בעודו בראשיתו, בטרם איבד המשטר הסורי את השליטה ברחבי המדינה ובטרם לבשו הקבוצות החמושות שפעלו בה צבעים אסלאמיים, ובעיקר – בטרם עלה בידי האיראנים, ולצידם ארגון חזבאללה, לטעת בקרב המשטר הסורי את האמונה כי הודות להם עלה בידו לשרוד בשנים הראשונות של המלחמה, וממילא ליצור אצלו רגש של מחויבות לאיראן ואף של תלות בה, שאותן ניצלה טהראן כדי לבסס את נוכחותה במדינה זו (ראיון אישי עם דיפלומט רוסי, 30 ביוני 2019). החל מספטמבר 2015 שיגרו הרוסים אל אדמת סוריה מטוסים ומסוקי קרב, ואלו החלו תוקפים את האזורים שבשליטת המורדים, בעיקר במערבה של סוריה, תוך שהם מתמקדים במטרות אזרחיות ובמטרות תשתית. תקיפות אלו, אשר הסבו פגיעות מרובות באוכלוסייה האזרחית, נועדו לפגוע בעורף האזרחי שהעניק חסות ואף תמיכה לקבוצות המורדים, ובכך למוטט את כושר הלחימה שלהן. משימת הלחימה הקרקעית בשדות הקרב הופקדה עם זאת בידיה של טהראן. זו הטילה לקרב לוחמים של ארגון חזבאללה וכן מיליציות של מתנדבים שיעים מכל רחבי המזרח התיכון, שאותן גייסו, אימנו ומימנו משמרות המהפכה של איראן. טהראן שיגרה לסוריה גם לוחמים איראנים, אך השיבה אותם לאיראן נוכח שיעור אבדות גבוה בשורותיהם. הרוסים הותירו עם זאת את המאבק בדאע"ש ובח'ליפות שהקים במזרח של סוריה בידי וושינגטון ובעלות בריתה (Duclos, 2019).

פרצה המחאה נגדו בעשור הקודם. הקבוצות החמושות הפועלות במרחבים אלו חדלו אומנם ללחום בו, אבל הן מסרבות להכפיף עצמן למרותן של המדינה ושל מוסדותיה ומוסטיפות לשמור על עצמאותן. אין פלא כי המשטר הסורי מתקשה להניע תהליך של שיקום כלכלי, שבו תלויה יכולתו להשיב בטווח הארוך את היציבות ואת הרגיעה למדינה, ובעיקר להבטיח את תמיכתה של האוכלוסייה בו. עם זאת, חשוב לחזור ולהדגיש כי הסכנה להפלתו בידי מחנה המורדים – שריחפה מעל לראשו לאורך כעשור – סכנה זו חלפה (צורקוב, 2017). ההכרעה בשדות הקרב בסוריה הושגה הודות למעורבותן של רוסיה ואיראן במלחמה בסוריה. שתי אלו התגייסו למען בשאר אל-אסד עוד מרגע שפרצה המהפכה במדינה במאוס 2011. כך למשל הגישה מוסקבה סיוע כלכלי וצבאי רחב היקף, שסייע בידי המשטר הסורי לשרוד בחודשיה הראשונים של ההתקוממות נגדו. נוסף על כך היא פעלה לבלום כל ניסיון לאמץ במועצת הביטחון של האו"ם החלטות שהיו עלולות להעניק מטרייה או לגיטימציה בינלאומית למהלך צבאי נגד בשאר אל-אסד, ועוד קודם לכן – שיהיה בהן משום גינוי לבשאר, קל וחומר הטלת אשמה או אחריות למשבר המתחולל בארצו על כתפיו (זיסר, 2020).

מאוחר יותר, בספטמבר 2013, עמדה רוסיה מאחורי ההסכם לפירוקה של סוריה מן הנשק הכימי שברשותה. הסכם זה אפשר לנשיא ארצות הברית ברק אובמה לרדת מן העץ שעליו טיפס בעקבות השימוש שעשה הנשיא הסורי בנשק כימי באוגוסט 2013 באזור אל-ע'וטה אל-שרקיה, ממזרח לדמשק. שימוש זה של בשאר בנשק כימי גרר איום אמריקאי במהלך תגובה צבאי נגד המשטר הסורי, שאותו נטרל ההסכם שעליו סיכמו מוסקבה וושינגטון (Hashemi, 2017; Rhodes, 2018).

ראוי להעיר כי המזרח התיכון היווה זירת פעולה מסורתית עבור רוסיה (לא רק רוסיה הצארית, אלא גם ובעיקר ברית המועצות), בשל הקרבה הגיאוגרפית שלו לשטחה ונוכח הקשרים ההיסטוריים שקשרו את מוסקבה לרבות ממדינות ערב. אלו, ובייחוד אותן רפובליקות סוציאליסטיות וסוריה בראשן, נשלטו בידי משטרים צבאיים והיו בשלב כזה או אחר של התפתחות ההיסטורית בעלות ברית קרובות שלה. הזליגה של טרור אסלאמי מן המזרח התיכון לאזורים המוסלמיים של רוסיה חייבה אף היא את מוסקבה לפקוח עין על הנעשה באזור (Jones, 2020; Kozhanov, 2016). ולבסוף, חשיבותה של הזירה הסורית באופן ספציפי הייתה נעוצה בתובנה שאליה הגיעה מוסקבה, כי כדי לשוב ולמלא תפקיד מרכזי בזירה הבינלאומית ובכך לתקן את ה"קטסטרופה" של פירוק ברית המועצות,

הרוסית ופעלו למניעת אפשרות של עימות עם מוסקבה. כך אנקרה, לאחר תקרית הפלת מטוס הקרב הרוסי בידי מטוסים טורקיים בנובמבר 2015 (Ersen, 2017), וכך גם ירושלים עוד למן ראשית המעורבות הרוסית בסוריה, קל וחומר לאחר שהאשמה על ידי הרוסים באחריות להפלתו של מטוס סויר רוסי בידי מערכות ההגנה האווירית של הצבא הסורי, בעקבות תקיפה ישראלית על אדמת סוריה בספטמבר 2018 (הראל, 2018; זיתון ואייכנר, 2018). אנקרה וירושלים השלימו אפוא עם מעורבותה של מוסקבה בסוריה ונמנעו מלהתייבב בדרכה ולחבל במאמציה להביא להכרעה במלחמה שהתנהלה בסוריה. בה בעת הן נותרו מחויבות לקידום האינטרסים שלהן במדינה זו ואף הוסיפו לפעול על אדמתה, לא פעם למורת רוחה של מוסקבה. זו גילתה למרבה ההפתעה איפוק ונכונות להשלים עם מהלכיהן, גם אם בלית ברירה, וממילא נמנעה מלדרדר את המחלוקת עימן לכדי משבר או אף עימות גלוי. יתרה מכך, היא אף גילתה נכונות – אולי מתוך אילוץ – להגיע עימן להבנות, נוכח מתקפותיה המתמשכות של ישראל נגד מטרות איראניות על אדמת סוריה, או נוכח המשך הנוכחות הטורקית בצפון המדינה. כל זאת, לא פעם על חשבון המשטר הסורי או אף על חשבונה של טהראן (Yukselen, 2020).

סוריה לא הייתה הזירה היחידה שבה הפגינו הרוסים את כוחם, וליתר דיוק את שאיפתם לשוב ולמלא תפקיד מרכזי במזרח התיכון. במצרים התייבבה מוסקבה מאחורי משטרו של הגנרל עבד אל-פתאח אל-סיסי לאחר הפיכת ה־30 ביוני 2013 שמוטטה את שלטונו של מוחמד מורסי, איש האחים המוסלמים (שפיר ועמיתיו, 2014). מדינות המפרץ ובראשן ערב הסעודית ביקשו גם הן את קרבתה של רוסיה. ביוני 2015 הגיע למוסקבה שר ההגנה הסעודי הנסיך מוחמד בן סלמאן, יורש העצר ובנו של המלך, לדון על רכישת נשק רוסי, ושנתיים לאחר מכן, ב־5 באוקטובר 2017, הגיע לבירה הרוסית לביקור ראשון מסוגו גם המלך סלמאן בן עבד אל-עזיז. אפשר שמדינות המפרץ קיוו כי רוסיה תוכל לשמש בעבורם משענת למול איראן, על רקע חששן כי ארצות הברית תימנע מלהתייבב לצידן בשעת מבחן (אוסמו, 2017). בסודאן ביקשו הרוסים להשיג דריסת רגל בנמל פורט סודאן, ובמקביל הידקו את קשריהם גם עם דרום סודאן. בלוב התגייסה מוסקבה לסייע לגנרל ח'ליפה חפטר לבסס את שלטונו במזרח המדינה למול יריביו שנתמכו בידי טורקיה, וזאת, ככל הנראה בניסיון לשים את ידם על משאבי הנפט של מדינה זו ("זרקור על רוסיה והמזה"ת", 2020; סבטלובה, 2020).

דומה שמוסקבה השכילה להפיק את הלקח ממעורבותה הכושלת באפגניסטן בשנות ה־80 של המאה הקודמת, שהרי היא נמנעה מלשלוח כוחות יבשה להילחם על אדמת סוריה, ובמקום זאת בחרה להסתייע בטהראן ובשלוחיה באזור. חשוב לציין עם זאת כי השותפות הרוסית-איראנית, אשר לה תרמה בלא ספק האיבה המשותפת לארצות הברית, נועדה ביסודה לאפשר לשתי המדינות לפעול יחדיו כדי להשיג ניצחון צבאי בשדות הקרב בסוריה, אך לא מעבר לכך. ואכן, משהושג ניצחון זה התגלו עד מהרה חילוקי דעות, תחרות ואף יריבות בין טהראן למוסקבה, בכל האמור בעתידה של סוריה (Adamsky, 2018).

הפעלה ברוטלית וחסרת מעצורים של מעצמה צבאית, בעיקר אווירית, למול מטרות שחלקן הגדול אזרחיות גרמה אומנם נזק לתדמיתה של רוסיה במערב, אבל לעומת זאת התחזקה תדמיתה בעיני השחקנים המקומיים בסוריה ובאזור כולו, שהתרשמו עמוקות מן הנחישות ואף הדורסנות שגילתה בדרך לקדם את מטרותיה באזור, כמו גם מנכונותה לסייע לבעל ברית בצרה.

אין להכחיש כי הצלחתה של מוסקבה להכריע במערכה ובעיקר להבטיח את המשך שלטונו של בשאר אל-אסד – לאחר שנדמה היה כי גורלו נחרץ וכי ימיו בשלטון ספורים – הפכו אותה לשחקנית חשובה ובעלת עוצמה, שכולם באזור ומחוצה לו חפצים ביקרה ומתחשבים בדעתה (Rosenberg, 2019).

הפעלה ברוטלית וחסרת מעצורים של מעצמה צבאית, בעיקר אווירית, למול מטרות שחלקן הגדול אזרחיות גרמה אומנם נזק לתדמיתה של רוסיה במערב (Human Rights Watch, 2020). אבל לעומת זאת התחזקה תדמיתה בעיני השחקנים המקומיים בסוריה ובאזור כולו, שהתרשמו עמוקות מן הנחישות ואף הדורסנות שגילתה בדרך לקדם את מטרותיה באזור, כמו גם מנכונותה לסייע לבעל ברית בצרה, בהקשרנו – להתגייס למען הנשיא הסורי בשאר אל-אסד. זאת, אגב, בניגוד לממשלו של הנשיא ברק אובמה, שהפנה כתף קרה לנשיא המצרי חוסני מובארכ בעת שפרצה המחאה נגדו ברחובות קהיר בינואר 2011, ואשר מאוחר יותר נמנע מהבעת תמיכה בגנרל עבד אל-פתאח אל-סיסי לאחר שזה חולל את מהפכת ה־30 ביוני 2013, שהפילה את משטרו של איש האחים המוסלמים הנשיא מוחמד מורסי. ישראל וטורקיה, שכנותיה של סוריה ובעלות עניין בנעשה במדינה זו, התרשמו בלא ספק מהפגנת הכוח

רוסיה בסוריה – ניצחון חלקי?

חזרנו וצינו כי למרות ההכרעה הצבאית שהשיגו הרוסים בשדות הקרב בסוריה, התברר למוסקבה כי הדרך למנף הכרעה זו לכדי הישגים מדיניים, ביטחוניים ואף כלכליים בעלי משמעות – דרך זו נותרה ארוכה.

הרוסים קיוו כי לאחר שהושגה הכרעה בשדה הקרב יעלה בידי המשטר הסורי לשוב ולעמוד על שתי רגליו ולהשיב את השקט ואת היציבות אל כל רחבי המדינה, ובכך לשחרר אותם מן הצורך להוסיף ולהשקיע משאבים כלכליים וכוח אדם במשימות של ביטחון שוטף. השבת היציבות למדינה נועדה גם לאפשר לרוסיה לקדם תהליך של שיקום הכלכלה הסורית, ובכך לא רק להבטיח את היציבות במדינה לטווח הארוך אלא גם לאפשר לרוסים "לממש רווחים", ולכל הפחות להשיב לעצמם חלק מן ההוצאות הכספיות בגין מעורבותם הצבאית בסוריה. שובו של המשטר הסורי אל הזירה הבין-ערבית והבינלאומית כשחקן לגיטימי, גם אם כזה הנתון בחסות רוסית, עשוי היה לסייע למוסקבה במאמציה לצמצם למינימום ההכרחי את הנוכחות וההשפעה האיראנית בסוריה, כמו גם להתיר חלק גדול מסבך היריבויות והסכסוכים האזוריים שפרצו על אדמת סוריה, ושהם מצאו עצמם הרוסים מעורבים.

אלא שכל זה לא קרה, לכל הפחות לא בקצב ובאופן שלו ציפו וקיוו הרוסים.

רוסיה כשחקנית בזירה הפנים-סורית – לאחר

שמחנה המורדים קרס פעלו הרוסים לקדם הסכמי הפסקת אש ואף הסכמי פיוס מקומיים בין המשטר לבין רבות מהקבוצות החמושות שפעלו ברחבי המדינה. הסדרים אלו כללו לא פעם מתן חסות רוסית לקבוצות אלו, שאפשרו להן להוסיף ולאחוז בנשקן ואף לקיים מידה מסוימת של אוטונומיה במרחבים שבהם פעלו. קבוצות חמושות אלו הוסיפו אפוא לפעול כשחקניות מקומיות בעלות רצון עצמאי, המקיימות זיקה מוגבלת למדינה ולמוסדותיה – בעיקר לצורך קבלת שירותים ממנה. הן סירבו עם זאת לאפשר לכוחותיו של המשטר הסורי להיערך בשטחים שבשליטתן. התוצאה הייתה שהרוסים הפכו לשחקנים פעילים ואף מעורבים בזירה הפנים-סורית, לא פעם על חשבון המשטר בדמשק. זה נאלץ שוב ושוב להיעזר בשירותיהם כמתווכים בינו לבין אותם כוחות מקומיים שפעלו בחסותה של מוסקבה.

הצלחה חלקית במאמץ לשקם את הצבא

הסורי – ראוי לציין כי הרוסים השקיעו מאמצים ניכרים בשיקומו של הצבא הסורי, במטרה לשפר את כשירותו המבצעית. הם הובילו מהלך של רה-אורגניזציה במבנה הצבא, ובכלל זה הקמת יחידות חדשות שבעלות הקמתן נשאו הרוסים, ושעליהן ועל מפקדיהן הייתה להם מידה

מסוימת של השפעה, דוגמת גיס 5 שהוקם, צויד ומומן על ידיהם.

הרוסים גם ציידו את הצבא הסורי במערכות נשק מתקדמות דוגמת מערכת טילי הגנה אווירית מדגם S300. זו נמסרה לידי דמשק בעקבות הפלת המטוס הרוסי על ידי טילים סוריים, ששוגרו לעבר מטוסים ישראלים אשר ביצעו תקיפה על אדמת סוריה בספטמבר 2018. אלא שההצלחה של הרוסים בשיקום יכולותיו של הצבא הסורי הייתה חלקית, שכן הצבא הסורי של סיום מלחמת האזרחים נותר צבא מותש עם מחסור בכוח אדם וממילא גם כשירות מבצעית, לא רק מול ישראל או טורקיה אלא אפילו מול יריביו מבית לצורך השלטת משילות ברחבי המדינה – בין דאע"ש שהוסיף ופעל בשולי המדבר הסורי בדרום המדינה ובמזרחה, בין אותן קבוצות מורדים חמושות שפעלו בחסות טורקית בצפונה של סוריה, ולא פעם אף מול קבוצות חמושות שהוסיפו לפעול בכל רחבי המדינה וסירבו לקבל על עצמן את מרותו של המשטר (בראל, 2012; ולנסי ודקל, 2020).

חולשת המשטר הסורי וצבאו אילצה את הרוסים להטיל את יתבם על כוחות מקומיים, שאת הקמתם יזמו ושעליהם פרסו חסות. דוגמה לכוח כזה היא גיס 5, אשר נועד אומנם במקורו להוות כוח מחץ לוחם שמטרתו להכריע בקרב נגד המורדים בסוריה, אבל בפועל הפך מיליציה לכל דבר, הנשענת בחלקה על קבוצות חמושות שהשתייכו בעבר למחנה המורדים ועתה הניחו את נשקן. בדרום סוריה פעלו למשל כוחותיו של גיס 5 תחת פיקודו של אחמד אל-עודה, מפקדה לשעבר של אחת מקבוצות מורדים אלו, שבאב אל-סונה. נראה כי הרוסים ראו במציאות זו משום רע הכרחי, מחשש פן המשטר יתקשה להשתלט לבדו ובכוחותיו שלו על האזור, או שמא מיליציות הנאמנות לאיראן הן שיזכו בשליטה בו. אבל התוצאה הבלתי נמנעת הייתה כאמור שקיעתם בסבך של סכסוכים פנימיים, במקום להסתמך על פעילותו בשטח של המשטר הסורי (א-שרק אל-אוסט, 2020).

למותר לציין כי נוכח חולשתו נאלץ המשטר הסורי להמשיך להסתייע ברוסיה, אך גם ובעיקר באיראן ובמיליציות שיעיות. איראן מיהרה לנצל תלות זו כדי לחלץ מן המשטר הסורי ויתורים ובעיקר להשיג ממנו עמדות השפעה וכוח – מדיניות, כלכלית וביטחונית – שיבטיחו את אחיזתה במדינה גם לעתיד לבוא. את האיראנים שירתו לצורך השגת מטרה זו גם מיליציות שיעיות לא מקומיות דוגמת פאטימין, חיידרין וזינבין, שאת אנשיהן גייסו באפגניסטן, בעיראק ובפקיסטן, ואלו פעלו בכפיפות לכוח קודס של משמרות המהפכה. אלא שנוסף על אלו פרסה גם איראן, בדומה לרוסים, חסות על קבוצות חמושות ואף ביקשה לרתום להשפעתה כוחות

(Kofman, 2019). מסוריה דווח אגב כי גם ניסיונות של כוחות רוסיים סדירים לבסס נוכחות באזורים הכורדיים, כמו גם באזורים אחרים במדינה דוגמת הר הדרוזים, נתקלו לא פעם בהתנגדות של האוכלוסייה המקומית. זו סירבה לקבל חסות רוסית וסיוע כלכלי שהציעו הרוסים, ואף קיבלה לא פעם את פניהם בהפגנות ובמטחי אבנים (צורקוב, 2021).

כך או אחרת, יכולתם של הרוסים להפיק רווחים מאחיזתם בסוריה נותרה מוגבלת. סוריה של אחרי המלחמה היא מדינה בחורבות. כשלושה רבעים מהתשתית הכלכלית שלה נהרסו בקרבות. על פי ההערכות נדרשים מאות מיליארדי דולרים ואולי אף סכום גבוה מכך לשיקום כלכלתה, ובכלל זה לשיקום מגזרי הנפט והגז, אספקת המים וייצור החשמל ואף המגזר החקלאי, שעליו הייתה פרנסתם של למעלה משליש מתושבי המדינה טרם המלחמה.

למותר לציין כי משאביו הכלכליים של המשטר הסורי מדולדלים ואף בעלות בריתו, רוסיה ואיראן, חסרות את המשאבים הנדרשים לשיקום התשתית הכלכלית של המדינה, ואפילו לצורכי המחיה הבסיסיים של תושביה. איראן נתונה תחת עיצומים כלכליים שהטיל עליה ממשלו של דונלד טראמפ וגם רוסיה מתמודדת עם קשיים לא מעטים, אף הם בחלקם תוצאה של עיצומים שהוטלו עליה על ידי מעצמות המערב (Asseburg, 2020).

כל זה התברר משהחריפה המצוקה הכלכלית שבה נתונה סוריה מראשית שנת 2020 ואילך. מצוקה זו נעוצה בהרס שנגרם למדינה במהלך מלחמת האזרחים, אך לכך יש להוסיף את משבר הקורונה שהיכה בסוריה באביב 2020, כמו גם את החרפת הסנקציות האמריקאיות על דמשק, דוגמת "חוק קיסר" שאותו קידם הממשל האמריקאי בשלהי שנת 2019. מציאות זו הביאה למחסור בנפט ובמטבע חוץ, וממילא להחרפת המצוקה הכלכלית של תושבי המדינה, ולראשונה מזה שנים אחדות גם למחאות נגד המשטר, דוגמת זו שפרצה באביב 2020 בעיר אֶסְוִידָא שבה הדרוזים, שהייתה בעבר אחד ממעוזי התמיכה במשטר הסורי. בסיוע שהגישו איראן ורוסיה – אספקת נפט איראני וחיטה רוסית – לא היה די, מה גם שישראל פעלה לא פעם לפגוע במכליות איראניות שעשו דרכן אל סוריה (AP, 2019; Christou, 2020).

למותר לציין שהעדיפות הראשונה של המשטר הסורי הייתה ונתורה שיקום צבאו ומנגנוני הביטחון שלו, שהבטיחו לו את ניצחונו בקרב. המשטר הסורי ממילא לא הסתיר את חוסר העניין ואף את ההתנגדות לשובם של מיליוני הפליטים הסונים שנמלטו מן המדינה, שבהם ראה אויבים בפוטנציה ואשר שובם עלול היה

סדירים סוריים דוגמת דיוויזיה 4 בפיקודו של מאהר אל-אסד, אחיו של הנשיא הסורי. זו נתפסה כקרובה לאיראן וכנתונה תחת השפעתה, הגם שבאביב 2021 דווח על התנגשויות בינה לבין לוחמים של מיליציות שיעיות שהביאה איראן לסוריה (אל-עאסי, 2020; חרמון, 2020; "Clashes continued", 2021).

התוצאה הייתה תחרות, יריבות ואף מתח גלוי שפרץ לא פעם אל מעל פני השטח, עד כדי התנגשויות ועימותים בין מיליציות שנשענו על תמיכת הרוסים לבין כאלו שנתמכו בידי האיראנים, ולבסוף, בין כל אלו לבין כוחותיו של הצבא הסורי הסדיר (ערבי 21, 2021; "11 dead in Syria clashes", 2019; Mardasov, 2019).

יכולתם של הרוסים להפיק רווחים מאחיזתם בסוריה נותרה מוגבלת. סוריה של אחרי המלחמה היא מדינה בחורבות. כשלושה רבעים מהתשתית הכלכלית שלה נהרסו בקרבות. על פי ההערכות נדרשים מאות מיליארדי דולרים ואולי אף סכום גבוה מכך לשיקום כלכלתה.

ראוי להעיר כי בכל זה היה כדי להחליש את המשטר הסורי, אך בה בעת גם להעניק לו יכולת תמרון מול נתוני החסות שלו, ובכך לאפשר לו לשמר מידה מסוימת של עצמאות מולם. ולראיה, בשאר הקשה לא פעם על מוסקבה לקדם בזירה הבינלאומית או מול מדינות ערב וטורקיה מהלכים שנועדו להשיג הישג מדיני, שעשוי היה לחייבו לפשרות ולוויתורים. אף מול האיראנים הקפיד בשאר לשמור על עצמאות החלטה ופעולה ונמנע, למשל, מלהניח להם לגרור אותו לעימות עם ישראל בכל פעם שזו תקפה מטרות איראניות על אדמת סוריה.

ההיבט הכלכלי – רוסיה ביקשה להוביל את תהליך השיקום של המדינה הסורית וממילא לרכוש חזקה על הנכסים הכלכליים, למשל נמל טרטוס שאכן הוחכר לרוסים על ידי הממשלה הסורית למשך 49 שנים, למטרות צבאיות וגם כלכליות.

הרוסים גם פעלו להשיג חוזים בתחומי הבינוי, התחבורה, החשמל והמים, התעשייה והחקלאות. מאמץ מיוחד השקיעה מוסקבה בניסיון לשים ידה על זיכיונות לחיפוש והפקת גז משדות גז לחופיה של סוריה בים התיכון, וכן משדות הנפט והגז במזרחה של סוריה. חברות בבעלות אוליגרכים רוסים אף שיגרו שכירי חרב רוסים באזורים שבשליטת הכורדיים, והדבר גרר עימותים בין שכירי החרב הרוסים לבין הכוחות הכורדיים ואף עם חיילים אמריקאים שהיו מוצבים באזור. אלו הדפו את שכירי חרב הרוסים ואף הסבו להם נפגעים, לרבות הרוגים

יש להניח שהרוסים קיוו כי ההכרעה שהשיגו בשדות הקרב תביא לסיומה של המעורבות הזרה במדינה, וממילא תשים קץ למאבקים שהתחוללו על אדמתה. אלא שלרוסים התברר כי סיומה של מלחמת האזרחים בסוריה הביא באופן פרדוקסלי דווקא להעצמת המאבקים בין כוחות אזוריים ובינלאומיים אלו ואף לפרוץ מאבקים חדשים, שהיו עד כה חבויים מעין או התנהלו על אש נמוכה.

וממילא תשים קץ למאבקים שהתחוללו על אדמתה. אלא שלרוסים התברר כי סיומה של מלחמת האזרחים בסוריה הביא באופן פרדוקסלי דווקא להעצמת המאבקים בין כוחות אזוריים ובינלאומיים אלו ואף לפרוץ מאבקים חדשים, שהיו עד כה חבויים מעין או התנהלו על אש נמוכה. בין מאבקים אלו ניתן למנות את התחרות בין רוסיה עצמה לבין איראן על שליטה והשפעה במדינה, וכן את המאבק שפרץ בין ישראל לבין איראן בשאלת הנוכחות האיראנית על אדמת סוריה ואת מעורבותה המתמשכת של טורקיה, שלא ויתרה על שאיפותיה הממוקדות לעת עתה בצפונה של סוריה. לצד זאת ראוי לשוב ולהזכיר כי למרות הבטחותיו של הנשיא טראמפ כי יסיג את כוחותיו מסוריה ולמרות כניסתו של ג'ו ביידן לבית הלבן בינואר 2021, וושינגטון עודנה מקיימת נוכחות צבאית על אדמת סוריה.

איראן ורוסיה – התחרות על סוריה

סיומו של המאבק במורדים והבטחת המשך שלטונו של בשאר אל-אסד הובילו להתעוררות של מתח ואף יריבות בין שתי בעלות הברית, שפעלו עד כה יחדיו כדי להביא לניצחונם של בשאר. אמת, אין מדובר ב"משחק סכום אפס", שהרי שתי המדינות ממשיכות לשתף פעולה במגוון נושאים בזירה הסורית ומעבר לה. בסופו של דבר לשתייהן יריבה משותפת – ארצות הברית – שאותה הן מבקשות לדחוק מן האזור, ובכל זאת שתיהן רואות בהתבססותן ובהשגת עמדת השפעה ואף שליטה לעצמן בסוריה יעד אסטרטגי, והן נחושות להשיגו – גם זו על חשבון זו (Behraves & Cafiero, 2019; Hatahet, 2019).

איראן רואה בסוריה נדבך חשוב בגשר היבשתי שהיא מבקשת לכונן מאיראן דרך עיראק אל לבנון, והיא אף מקווה להפוך מדינה זו לבסיס קדמי למול אויביה, ובראשם ישראל וארצות הברית. בכירים איראנים הגדירו כזכור את סוריה כ"חגורת זהב", שנועדה להגן על איראן ולהרחיק ממנה סכנה אפשרית (Ahmadian, 2018; 2019). לשם כך פעלה איראן בעשור האחרון להציב על אדמת סוריה מיליציות שיעיות שגייסה מכל

לשוב ולהטות את המאזן הדמוגרפי בין העדות במדינה לרעתן. לרוסים לעומת זאת היה אינטרס ברור בקידום מהלך של השבת הפליטים לסוריה, בשל רצונם לנסות להשיג תמיכה מצידן של ארצות הברית ומדינות אירופה במהלכה של מוסקבה בסוריה, ולהקנות לגיטימיות למשטרו של בשאר אל-אסד. ההנחה הרוסית הייתה כי מהלך כזה יוכל לרתום את מדינות האזור ובראשן ירדן ואף טורקיה, וכן את מדינות אירופה, לפעול יחדיו להשבת הציבות בסוריה.

כך למשל דווח מושינגטון בראשית אוגוסט 2018 כי ב-19 ביולי 2018 פנה הרמטכ"ל הרוסי ולרי גרסימוב לעמיתו, ראש המטות המשולבים של צבא ארצות הברית ג'וזף דנפורד (Joseph Francis Dunford Jr.) באמצעות ערוץ תקשורת חשאי, בהצעה שארצות הברית תתגייס לסייע בשיקומה של סוריה כדי שניתן יהיה לקלוט בחזרה את הפליטים שנמלטו מן המדינה. למותר לציין כי הפנייה לא זכתה לכל מענה מצידה של וושינגטון, ולבד מכך יש להניח כי מרבית הפליטים הסורים אינם מעוניינים לחזור לארצם. ועידה שיזמו הרוסים בדמשק בנובמבר 2020 לדיון בשאלת הפליטים נחלה כישלון מוחלט, לא מעט בשל גרירת רגליים של המשטר הסורי (רויטרס ואי-פי, 2018; France 24, 2020).

אמת, מקורות רוסיים שבו וטענו אומנם כי הוצאותיה של רוסיה בגין מעורבותה הצבאית בסוריה זניחות, שהרי הנוכחות הצבאית הרוסית מתבססת על חיילים סדירים שעלות החזקתם בצבא קבועה בלא קשר למקום השירות שלהם, ועלויות הפעילות הצבאית של הכוחות הרוסיים בסוריה זהות לעלותה של פעילות אימונים שלה היו נדרשים כוחות אלו גם אילו נותרו על אדמת רוסיה. כמו כן נשמעה הטענה כי הניסיון המבצעי שרוכש הצבא הרוסי בסוריה הוא בעל ערך, וכך גם הידע החיוני כל כך הנאסף בסוריה בעבור התעשיות הביטחוניות הרוסיות, המבצעות למעשה "ניסוי כלים" באמצעי הלחימה החדשים שלהם בזירה זו. ואולם דומה שמדובר במסך עשן שנועד לכסות על העובדה שהמעורבות הרוסית בסוריה גבתה מן הקרמלין מחיר של מיליארדי דולרים – כמה מאות מיליונים עד כמיליארד דולר מדי שנה ואולי אף יותר מכך – מחיר יקר בלא ספק בעבור אותה תחושה של גאווה לאומית כביכול ובעבור היכולת להקרין עוצמה וכוח מבית ומחוץ (Ellyatt, 2015; Kofman, 2019).

רוסיה בסבך "המאבק האזורי והבינלאומי על סוריה"

יש להניח שהרוסים קיוו כי ההכרעה שהשיגו בשדות הקרב תביא לסיומה של המעורבות הזרה במדינה,

תואמת לרצונם של בשאר אל-אסד ושל הרוסים, ואין פלא כי מסוריה מדווח שוב ושוב על מאמץ של המשטר הסורי לצמצם ולהגביל נוכחות זו.

תפקידה של טורקיה

המעורבות הצבאית הטורקית בתוככי סוריה התמקדה בראש ובראשונה בניסיון למנוע היווצרות של אוטונומיה כורדית בגבולה של טורקיה עם סוריה. לשם כך יצאו הטורקים למבצע מגן הפרת באוגוסט 2016 ולמבצע ענף הזית בינואר 2018, שנועדו למנוע מן הכורדים להשיג רציפות טריטוריאלית כורדית מן המזרח ועד לחופי הים התיכון. מאוחר יותר יצאו הטורקים למבצע אביב השלום באוקטובר 2019, אשר נועד למוטט את האוטונומיה הכורדית בצפון-מערב סוריה ולהשתלט על מרחב חיוני לאורך הגבול במעין אזור חיץ, שאותו מסרו לשליטת המורדים הסורים הנאמנים להם. הרוסים מצידם עודדו בראשית שנת 2020 את המשטר הסורי לתקוף את מרחב אידליב כדי להשתלט עליו. בתגובה יצאו הטורקים למבצע מגן האביב במארס 2020, התעמתו עם כוחות של הצבא הסורי ועם לוחמים של חזבאללה ואילצו את הסורים לחדול ממתקפתם על מרחב זה (Dalay, 2020; Gauthier-Villars, 2020). רוסיה שיחקה אפוא משחק כפול ואף משולש למול אנקרה, טהראן ודמשק. בכל הקשור לאנקרה, הרי עוד בנובמבר 2015 רוסיה הגיעה לעימות עם טורקיה בעקבות הפלת המטוס הרוסי בידי הטורקים בנובמבר 2015, אבל מאוחר יותר הגיעה לשורה של הבנות עם טורקיה בנוגע לסוריה (הצהרת מוסקבה מדצמבר 2016 וועידות אסטנה וסוצ'י במהלך השנים 2017-2018). בחסות אלו התאפשר לרוסים ולבן חסותם בשאר אל-אסד – גם אם לא לכך התכוונו הטורקים מלכתחילה – להכריע את המרד במשטר הסורי ולבסס את שליטתו על חלקים נרחבים של המדינה, החל בחלב בדצמבר 2016 ועבור במרחב חומס בראשית שנת 2018. הרוסים גם הגיעו להסכם חסר תקדים עם אנקרה על מכירת סוללת טילי S400 לטורקיה, הנחושה לקדם עסקה זו למרות מחאות ואיומים מצד וושינגטון (Tsurkov, 2020; Yukselen, 2020).

המאבק בין ישראל לאיראן

דומה כי המאבק הישראלי-איראני שהחל על אדמת סוריה הוא הנפיץ ביותר, ובעל פוטנציאל לצאת משליטה ולהבעיר לא רק את סוריה אלא גם חלקים נוספים של האזור.

ישראל נמנעה מהתערבות במלחמה בסוריה לצד מי מן הצדדים הלוחמים, למעט סיוע מוגבל לקבוצות

רחבי המזרח התיכון. האיראנים גם הציבו בשטחה של סוריה כוחות איראניים סדירים ואף מערכות נשק דוגמת מל"טים ומערכי הגנה אווירית וטילים מתקדמים, שאת חלקם מאיישים לוחמים איראנים.

איראן גם פעלה להשיג אחיזה בנמלים דוגמת נמל לאד'קיה ובשדות תעופה בסוריה, וזאת מטעמים כלכליים אך גם צבאיים, שהרי פריסה של יחידות צי או מטוסים איראניים בסוריה עשויה להעניק לאיראן יכולת להרתיע ואף לאיים על ישראל. איראן פעלה גם להשיג לעצמה זיכיונות וחוזים לשיקום המדינה בתחומי הבינוי, התחבורה, האנרגיה והחקלאות, ולהקמה והפעלה של מיזמים תעשייתיים וכלכליים (11 dead in Syria "clashes", 2019; Mardasov, 2019).

מעבר לכל זה פעלו האיראנים לקדם מהלך של שיעיזציה בקרב האוכלוסייה העלווית ואפילו זו הסונית במדינה, כדי לחזק ואף להבטיח את הנוכחות האיראנית בה.

רוסיה לא הסתירה את חששה פן מאמציה של איראן להשיג בסוריה מאחזים קבועים, צבאיים ואזרחיים, יובילו לערעור היציבות השברירית בסוריה, יפגעו ביכולת לשמר ואף לגייס השקעות חיצוניות החיוניות לשיקומה ואף יביאו להידרדרות אלי עימות צבאי עם ישראל. איראן מצידה לא הסתירה את חששה ואף חשדה כי רוסיה בוחרת להתעלם או אף מעניקה אישור בקריצה לתקיפותיה האוויריות של ישראל בסוריה נגד יעדים איראניים, כחלק ממשחקה הכפול של מוסקבה במרחב הסורי, וכי זו אף עשויה להרחיק לכת ולתת את ידה, יחד עם ישראל וארצות הברית, למהלך מדיני המיועד לדחוק את רגליה של איראן מסוריה (Hetou, 2018; "Russia will not allow Syria", 2021).

חזרנו וצינו כי בשאר מנסה לתמרן בין השתיים. הוא מעניק עדיפות ברורה לברית עם מוסקבה ולחסות שזו מעניקה לו. בה בעת הוא נחוש לשמור על עצמאות פעולה מולה. עם זאת בשאר עודנו זקוק לאיראן ורואה חשיבות בשימור הקשרים עימה, שהרי האיראנים ולצידם ארגון חזבאללה היו הראשונים להתגייס למענו עם פרוץ המלחמה בסוריה, ותרומתם להכרעה בקרבות היבשה למול המורדים הייתה בעלת חשיבות. אין ספק עם זאת שבשאר מודע לכך שבניגוד לרוסים המבססים את מעמדם בסוריה על משטרו או על כוחות סוריים מקומיים, המהווים חלק מן המרקם הסורי ומוכנים להכפיף עצמם – גם אם מן השפה ולחוץ – למרותה של המדינה ושל מוסדותיה, האיראנים נשענים לצורך הבטחת אחיזתם במדינה על מיליציות שיעיות לא סוריות, שאותן הביאו אל אדמת סוריה כדי להבטיח לעצמם אחיזה במדינה זו. זוהי התפתחות בעלת משמעות שאינה

כדי להגיע להסדר מדיני כזה. הזכרנו בהקשר זה את הצהרת מוסקבה מדצמבר 2016 ואת ועידות אסטנה וסוצ'י במהלך השנים 2017-2018 (Zaman, 2021). ואולם ההבנות שהשיגה מוסקבה עם שתי אלו התבררו כמוגבלות ולא הביאו לשלום המיוחל. לבד מכך, בשאר אל-אסד ואף האיראנים פעלו לא פעם להכשיל מאמצים אלו של רוסיה לקדם הסדר מדיני – דוגמת שיחות ג'נבה שהתקיימו בחסות האו"ם ובנוכחות אמריקאית החל בשנת 2016; דיוני ועדת החוקה החל באוקטובר 2019; או כינוסה של ועידה לענייני פליטים בדצמבר 2020 – בכל פעם שחששו שאלו יבואו על חשבונם או אף יפגעו באינטרסים שלהם.

רוסיה ניסתה בדרכה שלה לאזן בין איראן וישראל ואגב גם טורקיה, תוך שהיא מסכסכת ומשסה אותן זו בזו או מאפשרת להן להחליף מהלומות וממהרת לתווך ולגשר, ובכך לחזק את מעמדה מולן ובאזור כולו.

המשבר הסורי – רוסיה מול ארצות הברית

למתבונן מן הצד נראה היה כי הרוסים ניצלו את החולשה ובעיקר את חוסר ההחלטיות שהפגינה לכאורה ארצות הברית, שכל שביקשה היה להתנתק מן האזור שחשיבותו האסטרטגית עבורה כמקור של אנרגיה פחתה או אף נמוגה כמעט לחלוטין, ולכל הפחות להימנע משקיעה במעורבות מחודשת בו. מכאן יובן מדוע רבים במזרח התיכון ראו בחוסר האונים ושמה חוסר העניין שהפגינו האמריקאים נוכח מהלכיהם של הרוסים בסוריה, ובעצם בתגובתו של הבית הלבן לפרוץ האביב הערבי ולקריסת רבים מן המשטרים הערביים שהיו בעלי בריתה של וושינגטון לאורך שנים ארוכות, משום ביטוי לשקיעת מעמדה האזורי ואף הבינלאומי של ארצות הברית. (Batchelor, 2015; Philips, 2016).

אבל דומה כי דווקא לרוסיה עצמה אין אשליות כאלה, ולפיכך הוסיפה לחשוש ולהירתע מעוצמתה של ארצות הברית ומיכולת ההיזק שלה לאינטרסים הרוסיים בסוריה, במזרח התיכון ובעצם ברחבי העולם כולו. המעורבות הרוסית בסוריה הרי נועדה בין היתר מלכתחילה לזכות בנקודות יתרון במאבק שניהלו הרוסים מול ארצות הברית באזורי מתיחות שונים של העולם, דוגמת אוקראינה והמדינות הבלטיות, מרכז אסיה והמזרח הרחוק.

לפיכך גילתה מוסקבה למן ראשית מעורבותה בסוריה נכונות לשתף פעולה עם וושינגטון, במטרה לקדם הסדר מדיני למשבר הסורי. אפשר שנכונות זו לא הייתה אלא העמדת פנים שנועדה להרוויח זמן ולאפשר למוסקבה לקדם הכרעה צבאית בסוריה, אך

חמושות שפעלו בכפרים ובעיירות בגולן הסורי, אך בה בעת ניצלה את חלון ההזדמנויות שפתחה בפניה המלחמה לצורך ניהול מב"ם, מערכה שבין המלחמות, מול איראן וארגון חזבאללה. לאורך שנות המלחמה הרבות היא ביצעה שורה ארוכה של תקיפות חוזרות ונשנות מן האוויר כדי לפגוע בהעברות נשק מאיראן לידי חזבאללה, ומאוחר יותר גם כדי למנוע היאחזות כוחות של משמרות המהפכה של איראן ושל מיליציות שיעיות פרו-איראניות על אדמת סוריה, ואף למנוע את קידומו של פרויקט הדיוק, שנועד לאפשר הסבת טילים שאיראן סיפקה בעבר לחזבאללה לטילים מתקדמים בעלי טווח ארוך ויכולת דיוק בפגיעה. מאוחר יותר אף פגעה ישראל במכליות איראניות שהובילו נפט לסוריה (Lappin, 2019).

אלא שישיראל התקשתה לשמור על פרופיל נמוך במאבק זה באיראן, ולצד הרחבת היקף התקיפות הצבאיות בסוריה נתנה להן גם ביטוי פומבי, וכך הפכה מערכה מוגבלת וחשאית למאבק גלוי, נרחב וחזיתי. התקיפות הישראליות על אדמת סוריה הובילו לחילופי מהלומות בין ישראל לבין איראן, דוגמת ירי טילים בידי איראן אל עבר הגולן במאי 2018, ומנגד תגובה ישראלית נרחבת נגד מערכים איראניים בכל רחבי סוריה. מהלכיה של ישראל הביאו אומנם להאטת מאמציה של איראן להיאחז צבאית בסוריה, אבל לא הפסיקו אותם לחלוטין. ההערכה בישראל הייתה ונותרה כי איראן תוסיף לפעול, גם אם בקצב מואט ומדורג, כדי לקנות לעצמה אחיזה בסוריה, וכי התנגשות עימה היא בלתי נמנעת (Eilam, 2020; Marcus, 2019).

רוסיה ניסתה בדרכה שלה לאזן בין איראן וישראל ואגב גם טורקיה, תוך שהיא מסכסכת ומשסה אותן זו בזו או מאפשרת להן להחליף מהלומות וממהרת לתווך ולגשר, ובכך לחזק את מעמדה מולן ובאזור כולו. כך למשל פעלו הרוסים להרחיק כל נוכחות צבאית איראנית עד 80 ק"מ מן הגבול עם ישראל, אלא שהצלחתם הייתה חלקית בלבד. בכל מקרה, העתקת מוקד הפעילות האיראני למרכז של סוריה, ובעיקר למזרח המדינה, עוררה מתיחות בין רוסיה לאיראן גם באזורים אלו.

המאמץ הרוסי להשגת הסכם מדיני בסוריה

דומה כי הרוסים הבינו היטב את המציאות הסבוכה שאליה נקלעו, ולמעשה עוד במהלך המלחמה, אף בטרם הושגה בה הכרעה צבאית, הם פעלו בניסיון להשיג הסדר מדיני שיביא לסיומה של המלחמה, בעקבות הניצחון צבאי שהשיגו בשדות הקרב. בהיעדרה של ארצות הברית פנו הרוסים לטורקיה ולאיראן בניסיון להסתייע בהם

את השליטה האמריקאית על שדות הנפט בצפון סוריה, הותיר טראמפ נוכחות של חיילים אמריקאים על אדמת סוריה, ואף ממשלו של הנשיא ביידן שנכנס לבית הלבן בינואר 2021 לא מיהר להסיגם.

כך או אחרת, וושינגטון עודנה מקיימת על אדמת סוריה נוכחות צבאית של כמה אלפי חיילים, ובחסותה כוננו הכורדים שלטון עצמי על כרבע משטחה של המדינה. הלחץ הכלכלי שארצות הברית הפעילה על איראן, ואגב גם על המשטר הסורי, נתן את אותותיו והחליש אותם, ובכל מקרה, גם אם וושינגטון תמשיך בהוצאת כוחותיה מסוריה, הרי בלא התגייסות אמריקאית פעילה קשה יהיה להניע מהלך של שיקום סוריה והעמדת כלכלתה על רגליים איתנות. מכאן עולה כי בכל האמור בעתידה של סוריה, הרבה תלוי במה שיחליט או לא יחליט הנשיא ג'ו ביידן – האם ידבק בגישה הגורסת כי לארצות הברית אין כל עניין במזרח התיכון ובסוריה וממילא יפעל להוצאת הכוחות האמריקאיים שעוד נותרו על אדמתה, ובכך יותיר אותה לחסדיו של בשאר אל-אסד ושל בעלות בריתו רוסיה ואיראן; או שמא יוסיף ויקדם מדיניות הגורסת מעורבות פעילה בסוריה, כזו המתבררת כבעלת השלכות שאין להקל בהן ראש על עתידה של סוריה ועל עתיד המעורבות הרוסית בה.

בראייה כוללת יותר ראוי לציין כי מדינות ערב ואף טורקיה וישראל ביקשו לקדם את יחסיהן עם רוסיה, אלא שבכל צומת דרכים או נקודת זמן העדיפו מדינות ערב את ידידותה של ארצות הברית ואף את הסיוע הכספי והביטחוני שזו הציעה להן, על פני חיבוק הדוב הרוסי. בסופו של דבר, כל שהיה בידי רוסיה של פוטין להעניק להן היו אמצעי לחימה, או לחלופין הבטחה כי היא תימנע מפגיעה בהן או באינטרסים שלהן. אך בוודאי שלא היה בידה להעניק למדינות סיוע כלכלי שלו נזקקות רבות מהן כמו אוויר לנשימה. אגב, גם יכולת ההשפעה של מוסקבה על שותפותיה התבררה כמגובלת ואף חלקית, שהרי איראן הוסיפה לפעול נגד ישראל ונגד רבות ממדינות ערב.

נראה אפוא כי הכלל הידוע שלפיו אויבו של אויבי – ולענייננו צילה המאיים של איראן, שהפכה לידידה של מוסקבה – הוא שהביא רבות ממדינות המפרץ להמשיך לחסות תחת כנפיה של ארצות הברית, שעימה קיימו מארג של קשרים ביטחוניים, מדיניים וכלכליים הדוקים זה עשרות בשנים. אחרי כל זה, כל שנדרש עבור ארצות הברית כדי לשקם את מעמדה באזור היה להנחית מהלומה על ראשו של בשאר אל-אסד באפריל 2017, וכעבור שנה באפריל 2018, לאחר שצבאו עשה שימוש בנשק כימי, וכמובן לחסל את מפקד כוח קודס של משמרות המהפכה של איראן, קאסם סולימאני בינואר

עובדה היא כי הרוסים לא סגרו את הדלת בפני הידברות עם ארצות הברית, שעשויה הייתה לייתר את המשך הלחימה בסוריה ולהעניק להם "ניצחון מדיני" שעיקרו פירוק המורדים מנשקם והותרתו של בשאר אל-אסד על כסאו. הכרה רוסית זו בצורך בהשגת הסדר מדיני שישלים את ההכרעה הצבאית שהשיגו בשדות הקרב גברה, על אחת כמה וכמה ככל שהלך והתברר לרוסים האתגר ואף הקושי לייצב את המצב בסוריה ולממש את הישגיהם הצבאיים במדינה (Hetou, 2018; Parker, 2019; Talbott & Tennis, 2020).

אלא שלרוסים התברר להפתעתם כי לא ממשל אובמה ולא ממשלו של טראמפ גילו עניין או רצון לנהל עימם דיאלוג של ממש באשר לעתידה של סוריה, וממילא לא גילו גם עניין להגיע עימם לעסקה כוללת שתכרוך את השאלה הסורית בסוגיות אחרות בעלות עניין בעבור ארצות הברית באזורי משבר אחרים בעולם. נראה כי בהיעדר כל אינטרס אמריקאי נראה לעין בסוריה הגיעה וושינגטון למסקנה כי תיטיב לעשות אם תמשיך ידיה מכל מעורבות במלחמה במדינה זו, למעט המאבק בדאע"ש, ומאוחר יותר גם מתן חסות לבעלי בריתה הכורדים (Ford, 2021).

יש להניח כי האמריקאים העריכו או אף קיוו בתחילת הדרך כי רוסיה תשקע בביצה טובענית, כפי ששקעה כמה עשורים קודם לכן באפגניסטן (Bahout, 2015). עם זאת, בכל פעם שהדברים נגעו באינטרסים ביטחוניים דוחקים נקטו האמריקאים מהלכים חד-צדדיים בלא להתחשב כלל ברוסים, דוגמת ביסוס ושימור נוכחותם בדרום סוריה סביב למרחב תנף בדרום-מזרחה של סוריה, או באזורים הכורדיים בצפון-מזרח המדינה שבהם מצויים מרבית שדות הנפט במדינה (Harris, 2018). ב-20 בדצמבר 2018 צייץ הנשיא טראמפ בחשבון הטוויטר כי בכוונתו להסיג את הכוחות האמריקאיים, כאלפיים חיילים, מאדמת סוריה ("Trump gives no timetable for pullout", 2019). ההכרזה של טראמפ עוררה ביקורת קשה בארצות הברית, כמו גם בקרב בעלות בריתה במזרח התיכון ובראשן ערב הסעודית וישראל. הכורדים שקיימו אוטונומיה בצפון המדינה בחסות אמריקאית פתחו במגעים עם רוסיה ועם המשטר בדמשק, שעיימו הקפידו לשמור על ערוצי תקשורת פתוחים בכל מהלך המלחמה, ואף היו נכונים לאפשר את שובו של הצבא הסורי אל המרחבים שבשליטתם כדי למנוע השתלטות של טורקיה עליהם (ארקין, 2018). אלא שטראמפ נותר בשלו והסביר כי "סוריה היא חול ומוות ולא יותר מכך, וממילא איננו מדברים כאן על מדינה עשירה (ובעלת משאבים)" (Marcin, 2019). ועם זאת, בלחץ יועציו ובעלי בריתו, ואפשר שמתוך רצון לשמר

יריביה ואויביה ולגבות עבורם מחיר. במקרה של סוריה מדובר בנכס המצוי בבעלותה של מוסקבה ושממנו היא מנסה להפיק רווחים, ודבר זה עלה בידה רק באופן חלקי. כך התברר לרוסים כי לאמריקאים, אבל גם לטורקיה ולישראל, יכולת היזק שאותה עליהם להביא בחשבון, ואשר עלולה לפגוע במאמציהם לקדם רגיעה ויציבות בסוריה. למותר לציין כי לשחקנים אלו אין כל עניין בביסוס ובחיזוק מעמדו של משטר בשאר אל-אסד בסוריה. משום כך נאלצה מוסקבה לנקוט משנה זהירות בהתנהלותה מול אנקרה, ירושלים ואף וושינגטון, וממילא לבלוע צפרדעים לא מעטות בניסיונה לרצות ולהבטיח שיתוף פעולה מצידן, או לכל הפחות למנוע מהן להפריע או אף לחבל במאמציה לקידום האינטרסים שלה בסוריה.

סיומה של מלחמת האזרחים בסוריה לא הביא עימו שקט ויציבות, ובהיעדר משאבים כלכליים מתקשים הרוסים להתניע תהליך של שיקום כלכלי, החיוני להבטחת עתידה של ההשקעה הרוסית בסוריה. נוסף על כך הביא סיומה של המלחמה באופן פרדוקסלי לפרוץ מאבקים חדשים.

בחשבון הסופי אי אפשר להשתחרר מן הרושם שימיהן של מלחמות עולם, חמות כקרות, חלפו מזמן, ועימם חלפה חשיבותם של מאבקים צבאיים ההופכים למקור לכאב ראש מדיני, צבאי ובעיקר כלכלי עבור אלו המתעקשים לאחוז בהם, בראותם בכך ביטוי לעוצמה לאומית או מקור לרווחים כלכליים. רוסיה יצאה אומנם מנצחת מן השלב הנוכחי של "המאבק על סוריה", ואין ספק כי הנחישות והעוצמה הצבאית שהפגינה התבררו כבעלות משמעות למעמדה האזורי והבינלאומי, אך עודנה מתקשה לקטוף את פירות ניצחונה.

פרופ' אייל זיסר הוא סגן הרקטור של אוניברסיטת תל אביב (משנת 2015). קודם לתפקיד זה שימש דקאן הפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטת תל אביב (2010-2015), וכן ראש מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה (2007-2010) וראש החוג להיסטוריה של המזרח התיכון ואפריקה (2004-2008). zisser@tauex.tau.ac.il

מקורות

אוסמו, ל' (2017, 5 באוקטובר). ביקור היסטורי של מלך סעודיה ברוסיה: "על איראן להפסיק להתערב". [Ynet](http://www.Ynet.co.il/articles/0,7340,L-5024996,00.html).
אל-ספיר (2015, 20 באוקטובר). אל-קיצה אל-כאמילה ללדתח'ל אל-עסכרי אל-רוסי פי סוריא. [הסיפור המלא מאחורי ההחלטה הרוסית להתערב צבאית בסוריה]. העתק מן הכתבה ניתן למצוא בבירות ניוז ערבית, <https://www.beirutme.com/?p=14484>

2020. די היה בכך כדי להרתיע את איראן ואף את רוסיה (Katz, 2020).

סיכום

מעורבותה הצבאית של רוסיה במלחמה בסוריה עלתה יפה, שכן היא הביאה להכרעה בשדה הקרב. ניצחון משכנע זה, אשר הושג הודות לנחישות חסרת מעצורים שהפגינו הרוסים מול יריביהם ואויביהם, עתיד היה להקנות להם לא רק הגמוניה בסוריה והשפעה על סביבתה הגיאופוליטית אלא גם רווחים כלכליים, צבאיים ומדיניים.

אולם סיומה של מלחמת האזרחים בסוריה לא הביא עימו שקט ויציבות, ובהיעדר משאבים כלכליים מתקשים הרוסים להתניע תהליך של שיקום כלכלי, החיוני להבטחת עתידה של ההשקעה הרוסית בסוריה. נוסף על כך הביא סיומה של המלחמה באופן פרדוקסלי לפרוץ מאבקים חדשים, שהיו עד כה חבויים מעין או התנהלו על אש נמוכה.

כך או אחרת, התברר כי המעורבות הרוסית בסוריה, שנראתה בתחילת הדרך כמכת מחץ משכנעת ליריביה ולאוויביה של מוסקבה בסוריה ומחוצה לה וכצעד חשוב ואף הכרחי בדרך לביסוס מעמדה כמעצמה אזורית מובילה, הופכת בהדרגה למקור של אי-נחת ואף של כאב ראש בעבור הרוסים. אלונדרשים להשקיע משאבים הולכים וגדלים בתחזוקה ובשימור המאחז שקנו לעצמם בסוריה, ובאופן אירוני הם אף נזקקים לשם כך לתמיכת מתחרים ויריבים כאחד – איראן או טורקיה במישור האזורי, אבל גם ארצות הברית בזירה הבינלאומית. הרוסים מצאו עצמם אפוא נתונים במבוי סתום בסוריה, שלא לומר ביצה טובענית, של סכסוכים ושל "מלחמות מגוחכות ואינסופיות שרבות מהן שבטיות", כהגדרתו של הנשיא טראמפ, שהסביר בשלהי שנת 2019 את הרציונל מאחורי החלטתו להסיג את כוחותיו מסוריה (Wright, 2019).

אמת, דימויה של רוסיה כבריון שכונתי כל יכול התחזק מבית ובמזרח התיכון כולו, ומכיוון שלאיש אין עניין בנעשה בסוריה, זירה זו נותרה בשליטתה הכמעט מלאה, וביכולתה גם ליהנות ממשאביה הכלכליים, מוגבלים ככל שהיו. נחישותה של רוסיה להתגייס ולהילחם למען בעלות בריתה הוסיפה אף היא נקודות, ודאי בעיניהם של שליטי האזור.

אבל חשוב לציין כי הנכס החשוב המצוי בידי רוסיה הוא יכולת ההיזק שלה, המרתיעה רבים ומביאה אחרים להתחשב בה ובדעתה, או אף לנסות לפייסה כדי לקנות את רצונה הטוב. אלא שהמקרה הסורי שונה, כי הרי אין מדובר ביכולת היזק שאותה הצליחה רוסיה למנף מול

- אל-עאסי, א' (2020, 20 ביוני). "אל-פרקה אל-ראביעה", מסאיע רוסיה לתחג'ים דורהא [דיוויזיה 4 – מאמצים רוסיים לצמצם את תפקידה]. <https://bit.ly/3zVDlem>. **אליעריב אליג'דיד** <https://www.ynet.co.il/Ynet>. הסורים נתקעים בצד הדרך. <https://www.ynet.co.il/Ynet/articles/0,7340,L-5495453,00.html>
- 11 dead in Syria clashes between Russia troops and pro-Iran militias (2019, October 16). Memo - Middle East Monitor. <https://www.middleeastmonitor.com/20190416-11-dead-in-syria-clashes-between-russia-troops-and-pro-iran-militias/>
- Adamsky, D. (2018, July). *Moscow's Syria campaign: Russian lessons for the art of strategy*. IFRI - Institut français des relations internationales. https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/rnv_109_adamsky_moscow_syria_campaign_2018.pdf
- Ahmadian, H. (2018, October 23). *Iran in Syria: Securing regional deterrence*. The Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard University. <https://www.belfercenter.org/publication/iran-syria-securing-regional-deterrence>
- Ahmadian, H. (2019, 4 February). *Iran's Syria Strategy: The Evolution of Deterrence*, Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School. <https://www.belfercenter.org/publication/iran-syria-securing-regional-deterrence>
- Asseburg, M. (2020, July 11). *Reconstruction in Syria: Challenges and policy options for the EU and its member states*. SWP Research Paper. doi:10.18449/2020RP11. <https://www.swp-berlin.org/en/publication/reconstruction-in-syria/>
- Bahout, J. (2015, December 17). *Russia and the U.S. in Syria: Waiting for the other side to lose*. Malcolm H. Kerr Carnegie Middle East Center. <https://carnegie-mec.org/diwan/62313>
- Batchelor, J. (2015, April 10). *Pax Americana is over the Middle East*. Aljazeera America. <http://america.aljazeera.com/opinions/2015/4/pax-americana-is-over-in-the-middle-east.html>
- Behraves, M., & Cafiero, G. (2019, October 16). *Can Russian-Iranian alignment in Syria last?* Middle East Institute. <https://www.mei.edu/publications/can-russian-iranian-alignment-syria-last>
- Christou, W., & Shaar, K. (2020, December 1). *2021 budget reveals the depth of Syria's economic woes*. The Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/2021-budget-reveals-the-depth-of-syrias-economic-woes/>
- Clashes continued between the fourth division and Iranian militias in Damascus (2021, April 5). The Syrian Observer. <https://syrianobserver.com/news/65158/clashes-continued-between-the-fourth-division-and-iranian-militias-in-damascus.html>
- Dalay, G. (2020, February 12). *Turkey's unpalatable choices in Syria*. The Brookings Institute. <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/02/12/turkeys-unpalatable-choices-in-syria/>
- Duclos, M. (2019, June). *Russia and Iran in Syria-A random partnership or an enduring alliance?* The Atlantic Council. https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2019/06/Russia_and_Iran_in_Syria_a_Random_Partnership_or_an_Enduring_Alliance.pdf
- אל-עאסי, א' (2020, 20 ביוני). "אל-פרקה אל-ראביעה", מסאיע רוסיה לתחג'ים דורהא [דיוויזיה 4 – מאמצים רוסיים לצמצם את תפקידה]. <https://bit.ly/3zVDlem>. **אליעריב אליג'דיד** <https://www.ynet.co.il/Ynet>. הסורים נתקעים בצד הדרך. <https://www.ynet.co.il/Ynet/articles/0,7340,L-5495453,00.html>
- ארקין, ד' (2018, 20 בדצמבר). הנשיא דונלד טראמפ הודיע על הוצאת כוחות ארה"ב מסוריה. <https://www.israeldefense.co.il/he/node/36812>
- א-שרק אל-אוסט (2020, 10 ביולי). אל-פילק אל-חאמס אל-מדעום מן רוסיה יוח'ט לדמ 15 אלף עונצור ג'דיד ג'נוב סוריה [גיס חמש הנתמך בידי רוסיה מתכנן לגייס לשורותיו 15 אלף איש בדרום סוריה]. <https://bit.ly/3gHt9i8>
- בראל, צ' (2012, 19 באוגוסט). איראן לא נאמנה לאסד, אלא למאבק עם ארה"ב על השליטה באזור. **הארץ**. <https://www.haaretz.co.il/news/world/middle-east/1.1804910>
- הראל, ע' (2018, 22 בספטמבר). הפלת המטוס הרוסי: פוטין מחזיק במנוף לחץ על ישראל ואין לו סיבה לוותר עליו בלי תמורה. **הארץ**. <https://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.6493508>
- ולנס, כ' ודקל, א' (2020). המאבק על השליטה בדרום סוריה – היכן ישראל? **מבט על, גיליון 1414**. המכון למחקרי ביטחון לאומי. <https://www.inss.org.il/he/publication/south-syria-threat/>
- זיסר, א' (2020). **סוריה במלחמה – עלייתה ונפילתה של המהפכה בסוריה**. הוצאת מערכות ומרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה, אוניברסיטת תל אביב, עמ' 209-197
- זיתון, י' ואייכנר, א' (2018, 18 בספטמבר). צה"ל: מצטערים שנהרגו רוסים, הסורים אשמים. פוטין: שרשרת טעויות. **Ynet**. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5353648,00.html>
- זרקור על רוסיה והמזה"ת** (2020). המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS), המרכז הבינתחומי הרצליה <https://www.idc.ac.il/he/research/ips/pages/russia-middleeast/russia-5-2-20.aspx>
- חרמון (2020, 17 באוגוסט). הל תח'סרו רוסיה אל-ג'יש אל-סורי למסלחת איראן או אל-ליוא'א מאהר אל-אסד [האם רוסיה עתידה להפסיד את השליטה בצבא הסורי לטובת איראן]. <https://bit.ly/3wQXr7S>
- סבטלובה, ק' (2020). **רוסיה מגשימה את מטרותיה במזה"ת ואפריקה: רוסיה תקים נמל ימי חדיש בפורט-סודאן ותעצים את נוכחותה הצבאית בים האדום ובים התיכון**. המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS), המרכז הבינתחומי הרצליה. <https://www.idc.ac.il/he/research/ips/pages/russia-middleeast/russia-29-11-20.aspx>
- עג'מי, פ' (2013). **המרד בסוריה**. עם עובד.
- ערבי 21 (2021, 4 בינואר). אל-פרקה אל-ראביעה תתג'יה לאקתחאם ע'רבי דרעא. ואתהאמאת לאיראן [דיוויזיה 4 עומדת לפרוץ לפריפריה המערבית של דרעא. שעה שהאשמות מועלות נגד איראן]. <https://bit.ly/3gHCxCo>
- פוטין רוצה להקים "ברית מועצות" חדשה** (2011, 4 באוקטובר). <https://www.mako.co.il/news-world/international/Article-d7312dcd90fc231017.htm>
- צורקוב, א' (2017, 17 באוקטובר). **כוחו של משטר אסד וחולשתו**. הפורום לחשיבה אזורית. <https://bit.ly/3xRgZsT>
- צורקוב, א' (2021, 10 בפברואר). **רוסיה לא הבינה שבסוריה אין מנצחים**. הפורום לחשיבה אזורית. <https://www.regthink.org/articles/no-winners-in-syria>
- רויטרס ואיפי (2018, 4 באוגוסט). רוסיה הציעה בחשאי לארה"ב לסייע בשיקום סוריה; בושינגטון מסתייגים. **הארץ**. <https://www.haaretz.co.il/news/world/middle-east/1.6340919>
- שפיר, י', מגן, צ', ופרל, ג' (2014). מיג 35 למצרים – האמנם שנינו כיוון? **מבט על, גיליון 544**. המכון למחקרי ביטחון לאומי.

- wealth'. *Newsweek*. <https://www.newsweek.com/donald-trump-syria-sand-death-1277413>.
- Marcus, J. (2019, November 20). *Israel-Iran: Risk of an all-out conflict grows after Syria strikes*. BBC. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-50492169>
- Mardasov, A. (2019, January 1). *Are Russia, Iran engaged in tug of war over Syria?* Al-Monitor. <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/01/russia-iran-syria-rivalry.html>
- Parker, J. W. (2019). *Between Russia and Iran: Room to Pursue American Interests in Syria*. Institute for National Strategic Studies, National Defense University. <https://inss.ndu.edu/Media/News/Article/1723239/between-russia-and-iran-room-to-pursue-american-interests-in-syria/>
- Philips, C. (2016). *The battle for Syria – International rivalry in the new Middle East*. Yale University Press.
- Rhodes, B. (2018, June 3). *Inside the White House during the Syrian 'red line' crisis*. The Atlantic. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/06/inside-the-white-house-during-the-syrian-red-line-crisis/561887/>
- Rosenberg, S. (2019, October 16). *Russia's Putin: From pariah to Middle East power broker*. BBC. <https://www.bbc.com/news/world-europe-50068498>
- Russia will not allow Syria to be arena for Israel-Iran conflict, says Lavrov. (2021, January 21). *Memo-Middle East Monitor*. <https://www.middleeastmonitor.com/20210121-russia-will-not-allow-syria-to-be-arena-for-israel-iran-conflict-says-lavrov/>
- Talbott, S., & Tennis, M. (2020, January 9). *Order from chaos, the only winner of the US-Iran showdown is Russia*. The Brookings institute. <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/01/09/the-only-winner-of-the-us-iran-showdown-is-russia/>
- Trump gives no timetable for pullout from 'sand and death' Syria. (2019, January 3). Al-Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2019/1/3/trump-gives-no-timetable-for-pullout-from-sand-and-death-syria>
- Tsurkov, E. (2020, October 16). *The Syrian mercenaries fighting foreign wars for Russia and Turkey*. The New York Review. <https://www.nybooks.com/daily/2020/10/16/the-syrian-mercenaries-fighting-foreign-wars-for-russia-and-turkey/>
- Wright, R. (2019, October 8). *Trump's muddled Syria policy opens the way for more war in the Middle East*. The New Yorker. <https://www.newyorker.com/news/our-columnists/trumps-muddled-policy-opens-the-way-for-more-war-in-the-middle-east>
- Yukselen, H. (2020, October 15). *Turkey and Russia in Syria: Testing the extremes*. SETA (The Foundation for Political, Economic and Social Research). <https://www.setav.org/en/turkey-and-russia-in-syria-testing-the-extremes/>
- Zaman, A. (2021, March 11) *Turkey, Russia, Qatar push for unlikely new Syria peace track*. Al-Monitor. <https://www.al-monitor.com/originals/2021/03/turkey-russia-qatar-push-syria-resolution.html#ixzz6pe8Rbq2p>
- Eilam, E. (2020, August 19). *The war between Iran and Israel in Syria*. *Israel Defense*. <https://www.israeldefense.co.il/en/node/44787>
- Ellyatt, H. (2015, October 21). *This is how much Russia's 'war' in Syria costs*. CNBC. <https://www.cnbc.com/2015/10/21/this-is-how-much-russias-war-in-syria-costs.html>
- Ersen, E. (2017). *Evaluating the fighter jet crisis in Turkish-Russian relations*. *Insight Turkey*, 19(4), 85-104. DOI:10.25253/99.2017194.06
- Ford, R. (2021, March 18). *We didn't understand Syria*. The Syrian Observer. <https://syrianobserver.com/features/64721/we-didnt-understand-syria.html>
- France 24 (2020, November 11). *Damascus holds Russia-backed conference on refugee returns*. <https://www.france24.com/en/live-news/20201111-damascus-holds-russia-backed-conference-on-refugee-returns>
- Gauthier-Villars, D. (2020, March 1). *Turkey shoots down two Syrian jet fighters testing Russian resolve to support Assad*. *Wall Street Journal*. <https://www.wsj.com/articles/turkey-shoots-down-two-syrian-jet-fighters-testing-russian-resolve-to-support-assad-11583090683>
- Hashemi, N. (2017, April 9). *Obama's Syria mistake is now Trump's problem*. CNN. <https://edition.cnn.com/2017/04/09/opinions/obamas-mistake-is-now-trumps-problem-syria-hashemi/index.html>
- Hatahet, S. (2019, March). *Russia and Iran: Economic Influence in Syria*. The Chatham House. <https://syria.chathamhouse.org/research/russia-and-iran-economic-influence-in-syria>
- Hetou, G. (2018). *The Syrian conflict: The role of Russia, Iran and the US in a global crisis*. Routledge.
- Human Rights Watch (2020, October 15). *"Targeting life in Idlib" - Syrian and Russian strikes on civilian infrastructure*. <https://www.hrw.org/report/2020/10/15/targeting-life-idlib/syrian-and-russian-strikes-civilian-infrastructure#>
- Jones, S. G. (ed.) (2020). *Moscow's war in Syria*. Rowman & Littlefield Publishers/Center for Strategic & International Studies.
- Katz, M. N. (2020, January 4). *Russia reacts to the killing of Soleimani*. The Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/russia-reacts-to-the-killing-of-soleimani/>
- Kofman, M. (2019, May 3). *Russian defense spending is much larger, and more sustainable than it seems*. Defense News. <https://www.defensenews.com/opinion/commentary/2019/05/03/russian-defense-spending-is-much-larger-and-more-sustainable-than-it-seems/>
- Kozhanov, N. (2016). *Russia and the Syrian conflict: Moscow's domestic, regional and strategic interests*. Gerlach Press.
- Lappin, Y. (2019, October 9). *Israel's Strategic Goal in Syria*. The Begin-Sadat Center for Strategic Studies, Perspectives Paper no. 1250. <https://besacenter.org/perspectives-papers/israel-strategy-syria>
- Marcin, T. (2019, January 2). *Donald Trump calls Syria 'sand and death,' says 'we're not talking about vast*